

EGYHÁZTÖRTÉNETI TÁVLATOK AZ IGEHIRDETÉSBEN

Csupán egyetlen igehirdetés

A keresztény tanúságtétel és az igehirdetés története minden képzeletet felülmúló színgazdagsággal tükrözi vissza a mindenkori egyház valóságát: hitbeli és teológiai, liturgikus és kulturális, emberi és közösségi önkifejezését és erőfeszítéseit. Ha erre tekintünk, nemcsak kimeríthetetlenül emberfeletti az összegyűjtés, áttekintés és befogadás feladata, hanem egyben könyörtelenül szembesít is minket a generációk változatosságával: azzal a ténnyel, hogy az egyéni mondanivaló és karizma mellett milyen hatalmas szerepe van az egyes korok ízlésében, teológiai és egyházi útkeresésében mutatkozó változatosságnak is. Ha tehát a kétezer éve változatlan „szabályokat”, a közös minimumot vagy akár csak a biztosan hatásos igehirdetési fogásokat akarnánk kinyerni ebből a sokszínűségből, súlyos csalódás várna ránk. Akár az ige hallatlan gazdagságának, akár a Szentlélek leleményének tulajdonítjuk is, az igehirdetés eleven folytonossága nem az emberi praktikákban ragadható meg. De akkor mégis miben?

„Istent soha senki sem látta: az egyszülött Isten, aki az Atya kebelén van, az jelentette ki őt” – írja János evangéliuma (1,18). Az egyház történetében mindennek kiindulási és viszonyítási pontja éppen ezért a Krisztus-esemény. Ennek ismeretében jelenthetjük ki a keresztény tanúságtétel két évezredes távlatáról, hogy egyetlen hatalmas igehirdetésben ragad meg mindent a világ történetében, amellyel Isten Jézus Krisztusban a Szentlélek által kijelentette, elmondta az embervilágnak – sőt az egész teremtett világnak! – önmagát. Ez az igehirdetés szólal meg valamilyen formában újra és újra a teremtéstől egészen a célba érkezésig. A tanítványi és egyházi (sőt sokszor még az általános emberi) erőfeszítések is arra irányulnak, hogy mennyire és miként van esélyünk megragadni őt, a mindig közellévőt, illetve talán még inkább arra, hogy ő ragadjon meg minket. Miközben a prédikálás története így nem más, mint sok ezer változat és improvizáció erre az erőfeszítésre – az igehirdetés mégis és mindenekelőtt a Krisztusban való új élet bölcsője.

Szemelvények az egyháztörténetből – ezerhangú igehirdetés

Az igehirdetés históriájának fenti megalapozásából az is következik, hogy az egyes kiemelkedő igehirdetők és a különböző teológiai irányzatok és korszakok bemutatására végtelen változatosságban van lehetőség. A szűkös keretek következtében most egy szűkebb, csupán néhány jelentősebb korszakot érintő – és azokat is csak egy-egy jellemzőjében megragadó – sorozatra van lehetőségünk. Annak érdekében, hogy mindez elevenebbnek hasson, minden egyes szakaszban egy-két korabeli idézet segít minket az eligazodásban.

Az óegyházi bizonyágtétel (martíria)

Az apostolok és apostoli atyák nemzedékével kezdve az üldözések három évszázados korszakában a tanúskodás (μαρτυρία) nem csupán a szóbeli igehirdetést jelölte, hanem egy egészen összetett küldetést – bizonyágtételt ígével, hitvallással, életvitellel és szükség esetén az élet odaáldozásával is. Ez következett Jézusnak a mennybemenetelkor elhangzott küldő szavából (ApCsel 1,8), de abból az ellenállhatatlan belső késztetésből is, amelyet Péter és János így fogalmaztak meg: *„mert nem tehetjük, hogy ne mondjuk el azt, amit láttunk és hallottunk”* (vö. ApCsel 4,8–12.19).

Ezt a korai korszakot egyfajta intenzív missziói bizonyágtétel jellemezte, amely nagy átjárhatósággal vegyítette az ószövetségi ígéket a Jézusra vonatkozó beszédgyűjtemények és evangéliumok anyagával. A gyülekezeti liturgikus és közösségi életre, valamint az egyházszervezésre vonatkozó kérdések mellett nagy hangsúlyt kapott a hitvalló erkölcsiségre és a jótékonykodásra való buzdítás is. Ezt a tanúságtételt mélyen meghatározta a személyesség, ami különösen is a legszűkebb értelemben vett mártírium tiszta bizonyágtételeiben érte el ereje teljét: *„Nyolcvanhat esztendeje szolgálom neki, és nekem semmi rosszat nem tett. Hogyan káromolhatnám királyomat, megváltómat?”*¹

Az egyházatyák hitvallása (confessio)

Még a római birodalmi üldöztetés korszakában, a 2–3. századtól erősödött fel az a hit helyes megfogalmazására összpontosító teológiai – tanító és prédikációs – vonulat, amely a konstantini fordulatot követően, az egyházatyák korában teljesedett ki. Az üldözések megszűntével a mártírium nyílt hitvallási helyzetébe a tiszta hitet megfogalmazó és erősítő hitvallás (confessio) került, amelynek célja mindenekelőtt a hivatalossá vált intézményes kereszténység biblikus tanítás melletti és az egyház keretei közötti megőrzése és a kívülálló tömegeket elérő keresztény tanítás tisztázó megfogalmazása volt. Az igehirdetési gyakorlat – akárcsak a

¹ Szent Polükárposz vértanúsága, 9. és 14.

liturgikus élet és a keresztény himnuszok – a hitvallásos tanítás rögzítésének és terjesztésének az eszközei is voltak.

A dogmatikai viták egyrészt a keresztelési felkészítésben és hitvallásokban kristályosodtak ki, másrészt viszont éles megfogalmazású iratokban: „Aki üdvözülni akar, annak mindenekelőtt az egyetemes keresztyén hitet kell megtartania, mert aki ezt nem őrzi meg teljesen és sértetlenül, az kétségtelenül örökre elkárhozik.”² Ezeket a normatív megfogalmazásokat számtalan kifejtő jellegű templomi beszéd, tanító igemagyarázat egészítette ki, amelyekben nemcsak a kérlelhetetlen tanításbeli tisztaság, hanem a szélesen árnyalt, igei alapú teológiai elmélkedés és az olykor misztikus mélységeket is elérő lelki megfogalmazás is szóhoz jutott. Erre számtalan nagyszerű példát találunk, mint például: „Gondold Istent nagynek, és a nagysághoz adj a már gondoltnál is többet, a többhöz még többet, győzd meg saját gondolkodásodat arról, hogy a végtelenig nem ér fel!”³

A középkori keresztény civilizáció (skolasztika és misztika)

A középkori kereszténységgel csak akkor ismerkedhetünk meg helyesen, ha azt a nagy emberi civilizációkra jellemző széles összefüggéseiben szemléljük. Természetes tehát, hogy ennek a magas színvonalú civilizációnak egyszerre szerves része a teológiai megismerés, a lelki (spirituális) élet és az emberi közösségek e világi valósága. Az érett középkorban következik be az az áttörés, amely a „magas egyház” kereszténységét kiárasztva igyekszik elérni az egész népeiséget, amiben hatalmas szerepe volt – mind tartalmi, mind lelkigondozói szempontból – az igehirdetésnek. A vándorprédikátorok, a nagy szerzetesi igehirdetők, az egyházépítő papság – sokszor anyanyelven elmondott! – prédikációi ennek az aktív vallásos életet élő, tömegesedő egyháznak a „terepmunkásai” voltak.

Az igehirdetés tartalma és formája olykor elképzelhetetlenül magas szintet ért el, intenzitásában a teológiai tartalom az Isten valós megismerésére irányult. A középkor optimista keresztény szenvedélyessége, hogy Isten megérthető, megismerhető és megélhető lehet az e világban élő ember számára, olyan csúcsokat ért el, mint például Eckhart mester egyszerre mélyen teológus és misztikus prédikációi: „Most tehát bemegy Jézus [a jeruzsálemi templomba az árusok közé], és beszélni kezd. Mit mond a mi Urunk, Jézus? Azt mondja, ami Ő. Hát mi Ő? Ő az Atya Igéje. Ebben az igében ugyanis az Atya magát mondja el...”⁴ Világos tehát, hogy nem egyszerűen a templomi előcsarnok portékáiban allegorikus módon lelepleződő, félrevezető vallási tévelygéseket akarja helyreigazítani, hanem az

² Athanasius hitvallása.

³ Baszileiosz: *Az ember teremtéséről*, I. 5–6.

⁴ 1. prédikáció, *Intravit Iesus in templum*.

Istennel való legbensőségebb templomban való találkozásra is fel akarja nyitni a hallgatói látását és szívét.

Ez a átszellemült teológusi hang máskor egészen szenvedéllyel telt költészetté fokozódott, ami az igehirdetésben a művészi szintű nyelvi eszköztárat is kiaknázza, ahogyan például „az Isten trubadúrja”, Heinrich Suso áttüzesedett és sodró szavaiban: „Így hát engedd meg – hisz én egyedül a te szerelmedre vágyom –, hogy még jobban megismerjelek, s teljes szívvel szeresselek!”⁵ S mintha ugyanilyen mélységgel csillanna meg ez az Istenre irányított lírai hang nyelvemlékünkben, az *Ómagyar Mária-síralomból* is: „Virág virága, világnak világa...”

Néhány lutheri alapelv (*praedicatio est verbum Dei*)

A reformáció az igehirdetésből született – s ez egyaránt vonatkozik a Szentírás újrafelfedezésére, a prédikálás formai és funkcionális kibővülésére, de a hirdetett ige hitet és gyülekezeti közösséget teremtő munkájára is. Ha csak Luthert vizsgáljuk önmagában, akkor is sok ezer oldalt lehetne írni a prédikálásra vonatkozó nézeteiről. Aligha érdemes azonban mással kezdeni, mint a rá jellemző, a keresztény ember alapállását megfogalmazó mondatokkal: „Mikor látod vagy hallod, hogy [Krisztus] valamit tesz vagy elszenved, akkor nem kételkedsz benne, hogy ő, Krisztus maga e tetteivel és szenvedésével együtt a tiéd, s minderre ugyanúgy hagyatkozhat, mintha te tetted volna, igen, mintha te magad volnál Krisztus.”⁶ Ez a Krisztussal való azonosítás nem egyszerűen kegyes célmeghatározás, amire törekednie kell a keresztény embernek, hanem be kell törnie a reális tapasztalás világába is – ennek ismételt megfogalmazása különböző összefüggésekben Luther visszatérő témája volt.

Az igehirdető tehát sajátos viszonyban áll azzal, amit – vagy jobban mondva: akit – hirdet. Miközben prédikál, igehirdetése nem egyszerű interpretációja a szentírási igéknek, hanem közben maga is Isten igéjévé lesz: *praedicatio est verbum Dei*. Az igehirdetőt ezért úgy hallgassuk, hogy tőle magának Istennek a beszédét halljuk, amely cselekszik és teremt. Ez a teológiai igény természetesen nem oldja fel az igehirdetés (és az igehirdető) emberi oldalának gyakori elégtelenségét – gondoljunk Luther sekrestyeimádságára: „Istenem, ne hagyj magamra, mert ha magam maradok, könnyen mindent elrontok!” –, hanem inkább feszültség alá helyezi azt.

Ebből következik, hogy a Szentírásnak mint Isten igéjének a helyes értelmezése az igehirdetési gyakorlat alapja. Ez az értelmezés – a középkori hierarchikus-tekintélyi értelmezési rendszert jelentősen szűkítve – magának a Szentírásnak adott megnövelt teret (*scriptura sui se interpretes*). Az egyházatyák, zsinatok,

⁵ Az *örök Bölcsesség könyve*, I. és V.

⁶ LUTHER 1995.

tanítók súlya csökkent – ha nem is veszett el egészen – az ige értelmezésében, miközben viszont az „elrejtőzködő Isten” mindenekelőtt Jézus Krisztusban mutatja meg magát. A Biblia belső összefüggéseiben ennek lecsapódása a sokszor idézett alapelv, hogy az igében arra koncentrálunk, *was Christum treibet* (ami Krisztust taglalja), s ez a szemlélet érvényes mind az Ó-, mind az Újszövetségre.

Újkori protestantizmus (pietizmus, felvilágosodás)

A felekezeti igazságok vastag bástyái mögül – olykor ellenségei és szövetségesei ellen egyaránt – sokszor kíméletlenül harcoló 16–17. századi kereszténység korszakát az egyházi közösség és szolgálat alternatív lehetőségeinek szenvedélyes keresése váltotta fel. A felvilágosodás kibontakozó világértelmezésében éppúgy megtaláljuk a kereszténység legjobb erőit, mint a pietizmus ambiciózus, az egész világot átjáró „generális reformján” munkálkodók körében.

A pietizmus Szentíráson tájékozódó teológiáját és gyakorlati kereszténységét az ember megtérésének és önátadó szolgálatának intenzív hangsúlyozása egészítette ki, aki nemcsak nyitottan fogadja Isten világot megújító munkáját, hanem annak készséges eszközévé is akar lenni – ami olykor akár az együttműködés (szünnergizmus) határát is súrolja. Az igehirdetés tehát egyszerre lesz Isten mindenre kiterjedő szándékainak bemutatása, másrészt megtérésre és szolgálatra hívó és sürgető mozgósítás. Mindennek a középpontjában az igéjében munkálkodó Isten áll, s így az igehirdetés alaphelyzetét találóan fogalmazza meg Tersteegen: „Az, aki / Hirdeti / S hallja itt az ígét, / Adja néki szívét!”⁷

A közkeletű hiedelemként elterjedt nézetekkel ellentétben, hogy a pietizmus és a felvilágosodás szüntelenül éles ellentétben álltak egymással, a felvilágosodás hatása alatt álló keresztények is Isten létét, munkálkodását vizsgálták – csak a felvilágosodás szemüvegén keresztül. Az igehirdetésben is – akár a filozófiákban, a társadalomszemléletben, a jogban stb. – újfajta racionalizmus uralkodott el, amely viszont elsősorban a természeti világ valóságán, törvényszerűségeinek analógiáján tájékozódott. Ez jelenik meg – s olykor uralkodik el – olyan tudós igehirdetők gyakorlatában, mint amilyen Tessedik Sámuel: „De az évnek egy szaka sem állítja annyira szemeink elé Isten jóságát, s nem tesz annyira figyelmezzé arra, mint a dicső, kedves tavasz.”⁸

Újprotestáns igehirdetés

A protestantizmus igehirdetési gyakorlatában nagy súllyal jelentek meg bizonyos kiemelt teológiai témák: Luthernél a megigazulás, Kálvinnál a hála stb. Ennek a teológiai tematizálásnak a részletes bemutatására ugyan most nincsen lehetőség,

⁷ *Itt az Isten köztünk...* EÉ 280,1.

⁸ Szarvas, 1796. április 24.

de az igehirdetés történetéből érdemes mégis kiragadott példaként rávilágítanunk a megszentelődésre, amiről az újkor során később jelentkező újprotestáns irányzatok fokozott érdeklődéssel tanítanak. Jellegzetessége – mint minden hasonló teológiai tematikus kiemelésnek –, hogy az igehirdetési gyakorlatban tanító jelleggel jelennek meg, azaz a protestantizmusban újra igen jelentőssé váló tanító prédikációk vonulatát erősítik.

A megszentelődés középpontba kerülése mögött nagy erővel jelent meg a Szentlélek személye, s még inkább a hívő ember életében végbemenő munkálkodása felé történt odafordulás. Az igehirdetés tartalmában a Lélek megszentelő munkája, vezetése, ajándékai (karizmák) és ezzel együtt az Istennel megélt bensőséges és személyes kapcsolat válik uralkodóvá. Erre az önátadásra és Istennel megélt személyes kereszténységre szólít jellegzetes megfogalmazásban például John Wesley is: „És [a Lélek] vezeti őket minden szent vágyra, minden isteni, mennyei indulatra, amíg szívük minden gondolata az Úrnak szentelt nem lesz.”⁹

Kontextuális igehirdetések

Sajátos egyháztörténeti áttekintésünk utolsó állomása a 20. századi kontextuális teológiák világába vezet minket. A kereszténységnek a legutóbbi századokban történt globalizálódása, valamint a korábban a nyugati világtól függő területeknek és kultúráknak a globális szintű emancipációja teljesen átalakította a kereszténység arculatát. A különböző kulturális és vallási kontextusok egymástól eltérő környezetben kényszerítették és kényszerítik a kereszténységet ön maga meghatározására. Mindez természetesen már az első vonalban érinti az igehirdetés elméletét és gyakorlatát.

Ennek a kontextualizálódásnak csupán egy vékony szeletére tekintünk most, amely mégis mély nyomokat hagyott – különösen a nyugati keresztény kultúrában: a politikummal és a társadalmi környezet problémáival való érintkezésben született igehirdetésekre. Mindeközben a prédikációk tematikája is egyre szorosabban a kontextusból érkező kihívásokhoz, illetve a kereszténységhez intézett kérdésekhez igazodik, ezekre igyekeznek a Biblia alapján álló válaszokat megfogalmazni.

Két kortárs, mégis teljesen eltérő kontextusban megszólaló igehirdetést idézünk most fel. Martin Luther King híres bizonyágtételét, aki emberjogi harcosként az Egyesült Államokban lett a feketék jogaiért küzdő mozgalom mártírja és szimbóluma. Retorikája, teológiai hivatkozásai, biblikus háttere nagy erővel szólalt meg a társadalmi aktualitásra koncentrálni: „Elutasítjuk, hogy az igazságosság bankja csődbe ment. Visszautasítjuk azt, hogy elhiggyük: ez a nemzet nem rendelkezik elegendő készlettel a lehetőségek nagy pán céltérképében. És ezért mi

⁹ *A Lélek első zsongéja*. In: WESLEY 2001, 1: 97–107. o.

eljöttünk, hogy készpénzre váltsuk ezt a csekket, azt a csekket, amely az igényt meghaladva adja nekünk a szabadság javait és az igazságosság biztonságát.”¹⁰

Egészen más környezetben, a létező szocializmus keretei között szólt – nem kevésbé a saját politikai és társadalmi környezetéhez igazodva – Káldy Zoltán püspök. Miközben prédikációján erősen érezhető a kívülről érkező tematizálás, mégis igyekszik releváns egyházi választ adni az újonnan megfogalmazott kérdésekre, s ezzel érzékelteti a kontextualitás nehézségeit és kihívását az igehirdető felé: „Mi csináltunk ragyogó teológiarendszereket mindenfelé a világon. Írtunk óriási könyveket, biblíamagyarázatokat, etikát, dogmatikát és a többi. Közben sokfelé az egyház mellett elment az élet a maga kérdéseivel, és nem adott feleletet sem lelki, sem szociális kérdésekre... A statisztikusok számításai szerint 2000-re hétmilliárd ember lesz a Földön. Hétmilliárd... Most arról van szó, hogy hétmilliárd ember kenyér-, otthon-, egészségkérdését, jövődjét kell megoldanunk. Azt, hogy egyáltalán hogy tudjon hétmilliárd ember egy kis földgolyón békében és igazságban élni.”¹¹

Az igehirdetés bolondsága

Ahogy láttuk, az igehirdetés nem a tanúságtétel kötött szabálya, nem is műfaj vagy módszer – hanem valószínűleg Pál apostolnak van igaza: egyszerűen üdvösséges bolondság. Gazdagsága, változatossága láttán sem formai, sem tartalmi, sem módszertani szempontból nem tudjuk megragadni kikristályosodott kritériumait, határait az elmúlt kétezer évben – és ezért nem valószínű az sem, hogy ez a következőkben megtörténhetne. Marad tehát az a felismerés, hogy inkább igényeket támasztunk a prédikálással, a prédikációval kapcsolatban, ami viszont mindenkor erősen függ a kultúrától, az ízléstől, a kontextustól. S persze az igehirdetés is igényt támaszt velünk szemben, ami viszont egyszerre örök és individuális. A titok tehát a maga feszültségében megmarad: korok változnak, és mi is változunk velük – Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké mégis ugyanaz.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Szent Polükárposz vértanúsága. In: Ványó László (szerk.): *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*. Szent István Társulat, Budapest, 1984. (Ókeresztény írók 7.) 45–54. o.

¹⁰ *I have a dream...* 1963.

¹¹ *Az Úr diakóniájában*. In: KÁLDY 1979, 289–293. o.

- Nagy Szent Baszileiosz: Az ember teremtéséről I. In: Vanyó László (szerk.): *Nagy Szent Baszileiosz művei*. Szent István Társulat, Budapest, 2001. (Ókeresztény írók 16.) 86–108. o.
- ECKHART mester: *Beszédek*. 1. prédikáció. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2003. 5–11. o.
- SUSO *misztikus írásai*. Paulus Hungarus – Kairosz, 2001. 133–180. o.
- LUTHER Márton: *Mi az evangélium?* Magyarországi Luther Szövetség, Budapest, 1995. (Magyar Luther Füzetek 5.) 7–12. o.
- NÁDOR Jenő: *Tessedik Sámuel, a hitszónok és tanár*. Szarvas, 1941. 4–8. o. http://medk.lutheran.hu/monografia_1941_nador_tessedik_s_a_hitszonok.pdf. (Letöltés: 2013. június 30.)
- WESLEY, John: *Prédikációk*. 1–2. köt. Názáreti Egyház Alapítvány, Budapest, 2001.
- KING, Martin Luther: *I have a dream*. Washington, 1963. augusztus 28. Web: <http://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkihavedream.htm>. (Megtekintés: 2013. június 30.)
- KÁLDY Zoltán: Az Úr diakóniájában. In: uő: *Hanem hogy ő szolgáljon*. Budapest, 1979. 289–293. o.